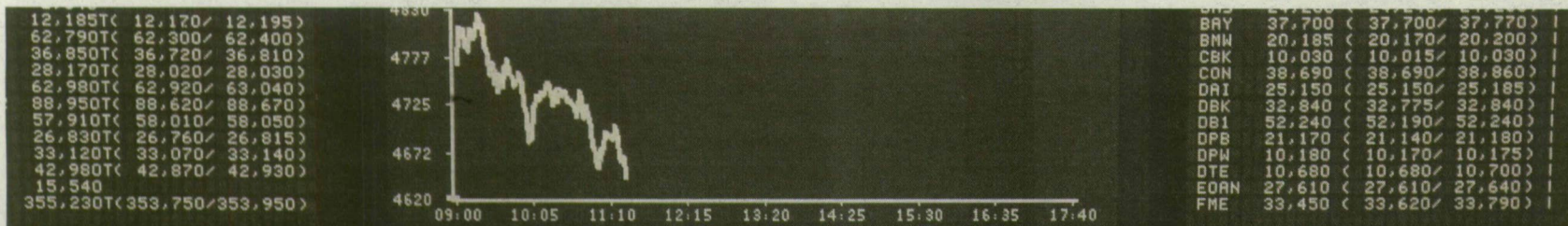

A nagy gazdasági válságok kultúrhistoriája, avagy mit tanulunk a történelemből?

A TULIPÁNTÓL AZ INGATLANPIACIG

■ Brókerek figyelték a részvényárfolyamok alakulását a frankfurti értéktőzsdén – tegnap is

FOTÓ: MTI/AP/DANIEL ROLAND

Fekete napokat élünk: immár Magyarországon sem csak a pénzügyi elemzők, brókerek, bankárok figyelik izgalommal a tőzsdei híreket, a részvények árfolyamának mozgását. Emlékezetes lesz október 8-a, a magyar fekete szerda: több részvény kereskedését többször is fel kellett függeszteni rövid időre a Budapesti Értéktőzsdén, miután nagyot zuhant az értékük. Napi lecke: az amerikai piacok és a tokiói tőzsde zuhanása jelentősen kihat az európai indexekre is. A tőzsdekrachok kronológiáját áttekintve is marad a kérdés: mit tanulunk a történelemből?

MUNKATÁRSAINKTÓL

A tőzsde egész története fellendülésekből és összeomlásokból áll – mondják. Mégis: a világ első tőzsdekrachja, a XVI. század fekete tulipánjai óta újabb és újabb fekete napok, vagyis válságok rendítik meg a gazdaságot, amelyeket 10-15 éves távlatban háború követ. Mint ha a tanulságokat nem hasznosítaná az emberiség.

Válságról válságra

A XXI. századba lépő modern ember is megtanult félni: az első jelentősebb gazdasági megrázkódtatást a technológiai papírok óriási értékvesztése jelentette az amerikai börzén, amelyet csak tetézett a 2001. szeptember 11-i

→ **DOMINÓELV.** Miért omlik össze időről időre a piacgazdaság? Az elemzők egy része a pszichológiai tényezőkre helyezi a hangsúlyt. Szerintük a gazdasági válságokat mindig egyfajta pesszimizmus előzi meg. Ilyenkor elég egyetlen rémhír, ami szikraként tudja felrobbantani az addig stabilnak látszó egyensúlyt. Ennek hatására működésbe lép a „dominóelv” pszichológiája. Gondoljunk csak a 11 évvel ezelőtti Postabank-botrányra. A közgazdászok többsége a gazdasági élet jelentős megrázkódtatásait az egyensúly nagymérvű megbomlásában – például a termékek feleslegében vagy hiányában – látják. A piacgazdaság alapvető ellentmondása a termelés és a fogyasztás közötti – a profit hajszolása nyomán keletkező – aránytalanság. Abban azonban minden közgazdász egyetért, hogy a gazdasági válságok periodikusan ismétlődnek.

terrortámadás okozta politikai megrázkódtatás. Tavaly az USA-ban kirobant a jelzálogpiaci válság, amely negatív hatással volt az ingatlanpiacra, és elindította a válságlavinát.

A világ első tőzsdekrachja a Törökországból származó tulipánhoz fűződik – olvassuk Hegedűs Péter és Szabó Zoltán cikkében. Az első hagymát a XVII. század elején a szultán ausztriai nagykövete hozta az öreg kontinensre. A hollandok meg különleges, egyedi tulipánokat nemesítettek, amelyekkel meghódították a többi országot. Egy-egy különleges hagymáért a reális értékük többszörösét – mai értéken akár 600 forintot – is fizettek. A hatalmas üzletet látva végül már mindenki be akart szállni a virágüzletbe. A versengés hisztériává fokozódott, a tulipánhagymákkal már az amszterdami tőzsdén is kereskedtek. 1637 áprilisában azonban egy csapásra zuhanni kezdtek az árak, és sok család egész vagyonát elveszítette.

„Nem mind arany...”

Az Egyesült Államokban 1819-ben ütött be az első tőzsdekrach. Az 1812-14-es amerikai-brit háborút finanszírozandó az amerikai kormány jelentős kölcsönöket vett fel aranyrudakban. A hitelező bankok ezt követően a nemesfémhiány miatt fedezetlen bankjegyeket nyomtatnak. Erre elszabadult az infláció, és amikor a befektetők rájöttek a turpisságra, azonnal megrohanták a pénztézeteket, hogy mentsék a pénzüket. A gazdaság csak évek múltán állt talpra. Az 1819-es pánik a piacgazdaság első kudarca volt a világon.

Európát a Bécsből induló tőzsdekrach rázta meg: 1872-ben óriási bank- és takarékpénztár-alapítási láz kezdődött arra az alaptalan feltételre, hogy a gaz-

daság fellendülőben van. Rengeteg céget alapítottak, amelyek részvényeit jóval a reális érték felett dobták piacra. A válság első jelére kártyavárként omlottak össze ezek a „svindlivállalatok”.

Fekete napok

A történelem legnagyobb tőzsdeválsága Amerikából indult. Az Egyesült Államok az első világháború után hatalmas összegeket helyeztek ki hitelre, és tradicionális piacokat hódított el a korábbi nagyhatalmaktól. Ez olyan optimizmust eredményezett, amelynek következtében az emberek szívesebben fektették be pénzüket a tőzsdén, mint az alacsony kamatot kínáló bankokban. Sokan erejüket meghaladó hiteleket vettek fel a bankoktól, hogy újabb részvényeket vegyenek. Ez felszórta az árakat.

1929. október 24-én, csütörtökön reggel a New York-i tőzsde a szokásos nyüzsgéssel nyitott. Ám 11 óra felé valaki látványosan nagy értékű és mennyiségű értékpapírt dobott piacra. A korábbi napok nyugtalanító hírei miatt erre hatalmas eladási láz kezdődött és a papírok értéke azonnal zuhanni kezdett. Délre már teljes lett a pánik, az ügynök

kök néhány óra alatt több mint tizenkétmillió részvénytől szabadultak meg. Ez volt a híres fekete csütörtök, amit rövi-

→ Szegedet elsöpörte az ár

„Megismétlődött az ötven év előtti katasztrófa. Szegedet, Magyarország első vidéki városát újból elsöpörte az ár – írja 1930-ban a Szegedi Szemle várospolitikai folyóirat. – Ezúttal azonban gazdasági ár söpör végig Szegeden, s ez lényegében mindegy. Hiába a szépségben pompázó Széchenyi terünk, hiába a fényárban úszó székház, hiába a magasba nyúló, de már alig-alig füstölő gyárkémények sokasága! Élet itt nincs. A fényes utcák néptelenek, a díszes Széchenyi téren a munkanélküliek tömege mozog.”

Az 1929-33-as világválság legsúlyosabb időszaka a Tisza-parti városban 1931-32 tele volt. Szegeden, a „deficit városában” a lakosság 10 százaléka, 17 ezer ember szorult hatósági támogatásra – olvassuk a várostörténeti monográfiában. A gyerekeket támogató „kisrongyos akcióban” 1500 pár cipőt és ruhát osztottak szét, 400 diplomás várt munkalehetőségre. Az ínségmunkások támogatására 150 ezer pengővel többet költöttek, mint amennyit a költségvetés előirányzott.

desen a fekete péntek és a fekete kedd követett. A bankok, amelyek a részvényvásárlásokhoz hitelt biztosítottak, egymás után mentek csödbe, így a tőzsde összeomlása után az amerikai bankrendszer is évekre tönkrement. A vihar

végigsöpört a világon, s évekig tartó gazdasági válságot okozott. Európa, amely még a felvett hiteleket nyögte, még nehezebb helyzetbe került. Az olcsó hiteleket ugyanis többnyire a mezőgazdaságba fektették, ami az agrártermékek árának csökkenéséhez, illetve túlermeléshez vezetett. A gazdaságon hiperinfláció és óriási munkanélküliség lett úrrá. Mindennek súlyos politikai következményei lettek.

Kistigrisek nagy pánikban

A múlt században a kilencvenes évek elején az egész világ meglepetten követte Japán, majd a fejlődő délkelet-ázsiai országok (Tajvan, Szingapúr, Hongkong, Dél-Korea, az úgynevezett kistigrisek) rohamos gazdasági növekedését. A leginkább az autógyártásban és elektronikában érdekelt államok hatalmas nyereséget könyvelhettek el, ami vonzóvá tette részvényeiket az egész világon. Ám 1997-ben a Princeton Egyetem professzora, Paul Krugman tanulmányában megkérdőjelezte ezen országok gazdasági növekedését, erre azonnal megkezdődött a tőkekiáramlás a térségből és a kistigrisek valutái is hatalmasat veszítettek értékükből. Október 23-án összeomlott a világ harmadik legnagyobb részvénytőzsdéje, a hongkongi tőzsde, aminek következtében az egész világon mélyrepülésbe kezdtek a tőzsdék. A válságot a legnagyobb mértékben a kommunizmusból éppen csak kilábaló orosz gazdaság sínylette meg, amelyet a teljes összeomlástól az olajárak későbbi rendkívüli növekedése mentett meg.

■ A magyar fekete szerda. Kőrös Gábor és Fernandez Yuri tőzsdeügynökségi üléstől nézi a részvényindexek mozgását

FOTÓ: MTI/BALATON JÓZSEF

A napjainkat megrendítő válság kapcsán egyre többen az 1930-as nagy gazdasági világválsághoz hasonlítják a jelenlegi helyzetet. Scott Reynolds Nelson szerint azonban nem helytálló a két válság közötti párhuzam hangsúlyozása. A professzor sokkal inkább a 19. század végén bekövetkezett gazdasági pánikkal von párhuzamot – olvassuk a portfolio.hu cikkét. A College of William and Mary professzora úgy látja: a legfontosabb üzenete az 1873-as pániknak az lehet, hogy ha bankok dőlnek be a Wall Streeten akkor az megállíthatja a gazdaság vérkeringését, hosszú időre. A késleltetett reakció (európai és amerikai bankmentések) jelentős munkanélküliség-növekedést generáltak. A professzor szerint azok a vállalatok jöhetnek ki győztesként a pánikból, akik elegendő készpénztartalékkal rendelkeznek (lehet az akár pénzügyi vagy nem pénzügyi). Az 1873-as pánik arra mutatott rá, hogy a világ központja nyugatra toldott (Közép-Európából az Egyesült Államokba), a jelenlegi helyzet további eltóldást érzékeltet: az erők az Egyesült Államok irányából Kínába és Indiába mozdultak el.